

Lucrețiu Pătrășcanu

Alig töltötte be a 19. életévét, amikor bekapcsolódott a szocialista mozgalomba. 21 éves korában már a Román Kommunista Párt alapító tagja. Az RKP megalakulásától (1921) a végzetes letartóztatásig (1948) terjedő 27 év — Pătrășcanu életének legtermékenyebb szakasza. Ezekben az években, melyeket letartóztatások tarkítanak, Pătrășcanu a hazai kommunista mozgalom kimagasló vezetőjévé és kiváló marxista—leninista teoretikusává lép elő. Románia történetének jelentős eseményeiben játszik kulcsszerepet: 1944. augusztus 23. előkészítésében és az 1945—1948 közötti forradalmi eseményekben.

Élete hősiességig menő hűség a fiatalon vállalt kommunista eszményekhez, a kitartó következetesség példája, eszme és átélés, gondolat és tett, ráció és cselekvés többsikű egysége. Egység nemcsak abban az értelemben, hogy a cselekvés indítéka a dolgok létjogosultságát és megváltoztathatóságát kibontakoztató megismerésben, a valóság tudományos jellegű feltárásában gyökerezik. Pătrășcanu a megszerzett gazdag kulturális örökségből a kommunista, forradalmi cselekvést szolgáló nézeteket hasznosította, fejlesztette tovább. A gondolat és cselekvés egységnek azonban ennél mélyebb értelme is van. Ez az egység nemcsak objektív, hanem szubjektív nyitottságot, sohasem tempulú valóságérzékenységet feltételez.

Ez a megújuló nyitottság egyben a XX. századi Románia valósága iránti elkötelezettség forrása. Ebből az elkötelezett — gyakorlati és megismerésbeli — nyitásból fakad Pătrășcanu elméleti-történeti jellegű műveinek újító ereje. Ott lüktet ez az erő az *Un veac de frământări sociale* (Egy század társadalmi vívódásai), a *Sub trei dictaturi* (Három diktatúra alatt), a *Problemele de bază ale României* (Románia alapvető kérdései), és a *Curențe și tendințe în filozofia românească* (Áramlatok és irányzatok a román filozófiában) című kötetekben, ha nem is lépheti mindig át azokat az információs-módszertani korlátokat, ideológiai sztereotípiákat, amelyek a munkásmozgalmat jellemezték.

Az említett kötetek homlokkerében Románia szocialista átalakításának stratégiája és taktikája áll. Pătrășcanu módszeres elemzésnek veti alá az augusztus 23-ával kiváltott forradalmi folyamat „előestéjét”, a megelőző időszak hazai valóságát. Célja, hogy a marxista dialektika kategóriáival ragadja meg e valóság lényegét, főbb jellegzetességeit, általános és sajátos vonásait. Életművével példázza, hogyan lehet a marxista elmélet félelmetes heurisztikai eszköztárát ismeretelméletileg, hatékonyan alkotó módon felhasználni.

Ilyen összefüggésben Lucrețiu Pătrășcanu nagy elődjéhez, C. Dobrogeanu-Ghereához mérhető. Persze, nem hagyhatjuk figyelmen kívül életművének megkülönböztető, személyes jegyeit, eredetiségét. De Pătrășcanut éppen személyes erényei sorolják ugyanabba az alkotó vonulatba, mely a Román Kommunista Párt elméleti és gyakorlati gondolkodásában igyekezett a társadalmi folyamatok általános és partikuláris vonásait egymástól nem elszakítani, hanem szoros egységben feltárni.

A XIX—XX. századi Románia globális fejlődésének megítélésében ezért tudja magát Pătrășcanu mindkét elméletileg-ideológiailag végletes állásponttól elhatárolni. Az egyik álláspont Románia fejlődését egy kalap alá vette a nyugat-európai modern kapitalista fejlődéssel, és megkerülte vagy lebecsülte a kapitalizmus útján alighogy elindult Románia sajátosságait. A másik végletes álláspont abszolutizáló módon a sajátos vonások túlhangsúlyozására törekedett.

Lucrețiu Pătrășcanu, bár az illegális munka és a párttól kapott bonyolult feladatok elvégzése már önmagában is egész embert követelt, mindvégig olyan jellegű információk gyűjtésére tett figyelemreméltó erőfeszítéseket, amelyek nélkül elképzelhetetlen „a más népeknél nem látott körülmények”, a „sajátos jegyek” pontos meghatározása és mélyreható elemzése, de amelyek nem érvénytelenítik

Romániában az általános törvények — sem a kapitalizmus, sem a szocializmus általános törvényeinek — működését. Ahhoz, hogy elhagyhassa a pusztá spekuláció régióit, Pátrășcanunak meg kellett fejtenie a legáltalánosabb törvények történelmi rejtjeleit. S valóban, éppen Marx szellemében, aki a történelemtudománynak kiemelkedő szerepet szánt a társadalmi praxis megértésében és magyarázatában, Pátrășcanu életének jelentős részét fordítja Románia XIX. és XX. századi történelmének kutatására. Mint verbéli marxista, Pátrășcanu a történelmet szociológiai struktúrájának fogja föl, melyben a történelmi dinamika valódi erővonalait lehet tetten érni. Felfogása élesen szemben áll a korabeli akadémikus-egyetemi körökben honos politizáló és ideologizáló jellegű történetírással.

Bár tudományos elemzésében elsősorban a társadalmi-gazdasági mélystruktúrára koncentrál, melyen a társadalmi rendszerek sokfélesége alapul, Pátrășcanu nem téveszti szem elől az ilyen típusú elemzés gyakorlati célszerűségét. „Hogy kijelölhessük azt az utat — írja —, amelyet a román népek a jövőben meg kell tennie, igen fontos a főbb fejlődési vonalak meghatározása. A jövő nem lehet ugrás az ismeretlenbe, a múltból szakad ki, de ugyanakkor a múlt nyersanyagából építkeznek.“

A forradalmi erőknél való pártos elkötelezettsége, az, hogy a munkásság és parasztság alapvető törekvéseihez csatlakozott, *józan, kritikai szellemmel* párosult, mely nélkül elképzelhetetlen bármely elméleti-tudományos gondolatmenet. Jellemző, hogy Pátrășcanu különös gondot fordít a parasztság problémáinak, a társadalmi struktúrában és mozgalmakban elfoglalt helyének, erkölcsi és politikai arcélinek, forradalmi potenciáljának marxista elemzésére. Az osztályviszonyok szabatos elemzését annál is inkább fontosnak tartja, mert a parasztság esetében egy olyan közösség mellett hallatja szenvedélyes szavát, mely, bár évszázadokon át történelmünk gerincét alkotta, létét a földesúri, majd polgári osztályhoz való viszonya, ezeréves elnyomatása határozta meg. Ráadásul egy olyan parasztság jogai mellett kellett kiállnia, melyet a birtokon belüli osztály ideológusai hol ócsároltak, hol naiv vagy misztikus módon felmagasztaltak. „A romániai fasiszta mozgalom egyik jellegzetessége — hangsúlyozza Pátrășcanu —, hogy a politikai propaganda kiaknázza a parasztság vallásos miszticizmusát“, és „a román parasztság primér ösztöneire, elmaradottságára“ épít. (*Három diktatúra alatt*, 53., 54.) A vasgárdista mozgalom, a román nacionalista-soviniszta ideológiának ez az ultrareakciós változata is erre a primér alapzatra játszott rá. A misztikus mámor egyaránt vonatkozott az etnikai örökségre, a múltra, a sorsra és a jövőre, természetesen Románia imperialista jövőjére. A civilizációtól érintetlen ősök misztikus kultusza, a folklorizálás önkivülete a német fasizmussal párhuzamos mozgástörvényeket követ — ez pedig a ráció birodalmából az irracionálizmus félművébe való visszavonulás útja.

Gramscira emlékeztető biztos érzékkel fordítja Pátrășcanu az elmélet intellektuális-racionális fegyverét a legfőbb ellenség: a román soviniszta-fasiszta ideológiák ellen. A dialektikus és történelmi materializmus módszertanilag azért a leghatékonyabb, mert a filozófiai racionalizmus legmagasabb fokát testesíti meg, melyet az emberiség mindeddig elért. Nem véletlen, hogy Pátrășcanu e racionalitás jegyében veszi bonckés alá a két világháború közötti Románia ideológiai-filozófiai életét. Ez a racionalizmus nem csupán tudományos-instrumentális racionalizmus, hanem ezzel szerves összefüggésben értékelméleti racionalizmus is, a marxizmus által elének állított végső célok és eszmények racionalizmusa. De racionalizmus a tapasztalat felé való nyitás értelmében is. Végső fokon pedig ez a racionalizmus irányította, szervezte, „rationalizálta“ az emberi történelem leglátványosabb ugrásához vezető mozgalmat. E racionalitás oldaláról nézve a román filozófiai szellemiség kétségkívül legaggasztóbb irányzata: a misztikus irracionálizmus. Pátrășcanu jó érzékkel ragadja meg e filozófiai irányzat társadalmi-politikai lényegét. Lehetetlen nem észrevenni, hogy a filozófiai irracionálizmus milyen fel-tűnő kongruenciát mutat a társadalmi-gazdasági struktúráknak az egyetemes haladással szembeeső irracionálitásával. Pátrășcanu joggal figyelmeztet arra, hogy ez az irracionálizmus nálunk a jobboldali, fasiszta erőkkal szövetségzett.

Pátrășcanu vádirata szigorú, de igazságos. Ne feledjük, hogy az ideológiai harc olykor megköveteli az egyik álláspont erőteljes, sőt egyoldalú hangsúlyozását. Marx és Engels korunk idealizmussal túltelített szellemi légkörében fejtik ki markánsan materialista filozófiájukat. Pátrășcanu a két világháború közötti időszak irracionálizmussal és miszticizmussal telített légkörében folytat a racionalizmus jegyében partizánharcot. Igaz, a keresztűz alá vett filozófiai konstrukciók rendszervoltukban és esztétikai érzelmi töltésükben is sokkal összetettebb jelenségek, mint ez az egyszerűsítő képből kitűnik. Ez azonban mit sem von le Pátrășcanu igazából, aki jól látja, milyen veszélyekhez vezet az irracionálizmus táplálta misz-

tikus folklórrajongás. Az irracionizmus összetettsége végső soron az elferdített igazságok cifra álarca.

Alkotó erejének teljében, a politikai-ideológiai szintézis lehetőségeinek csúcán ugyanaz a tragédia törté derékba Lucrețiu Pătrășcanu életpályáját, mint nem egy országban nem egy kommunista sorstársáét. E tragédiának nem szabad megismétlődnünk — ebben az értelemben foglalt állást magas fokú felelősséggel Nicolae Ceaușescu elvtárs kezdeményezésére az RKP KB 1968. áprilisi plenárisa, mely rehabilitálta Lucrețiu Pătrășcanut. Politikai magatartása, egész életműve egy olyan szocialista Románia jövőjét szolgálja elméletileg is meggyőzően, ahol a szocialista elvekhez és normákhoz való hűséget a szocialista demokrácia intézményeinek magas fejlettségi szintje biztosítja, ahol a magas fokú civilizáció, az anyagi és szellemi jólét, a valódi demokrácia feltételei között minden egyes ember maradéktalanul megvalósíthatja önmagát.

Ion Aluș

A középkori székelyföldi művészet néhány kérdése I.

Ha a régi Udvarhelyszék középkori emlékanyagának alapos és az egész székelyföldi középkori művészet általános ismeretében vizsgáljuk Nagygalambfalva templomát, mind a nagy összefüggésekben, mind a részletkérdésekben tisztábban látunk. A felvetődő kérdések jelentős részére épp ez az emlék ad választ.

Most van egyébként a kutatás legfőbb ideje. Elsősorban azért, mert illene már a teljesség igényével számba vennünk meglévő emlékeinket, másrészt most került sor e műemlékek szakavatott régészeti-művészettörténeti feltárására, restaurálására vagy helyi erőből történő tatarozására. E munkálatok során pedig nem engedhetjük meg a tévedéseket, melléfogásokat. Leginkább az óvhat meg a tévedésektől, ha összefüggően látjuk a székelyföldi művészet egészét, benne a sajátos részleteket, ha az egész anyag alapos ismeretében előre tudjuk, mit várhatunk, mit mennyire értékelhetünk. Előre kell tudnunk, hogyan illeszkednek bele a részletek az eddig kialakult képbe, s hol kereshetünk, várhatunk kiegészítéseket középkori művészetünk fehér foltokkal tele térképén.

1. A kutatók előtt is ismeretes nehézség az okleveles anyag — főképp a középkori — csekély volta. A műemlékek vonatkozásában az írott adatok hiánya a XVII—XVIII. századig is elér. Vezethet-e eredményre a kutatás ilyen körülmények között? Hogyan lehet ezzel a nehézséggel megküzdeni? Galambfalva példájával bizonyíthatjuk: a művészeti stílusok és helyi változataik alapos ismeretével *meg lehet szólaltatni a köveket!* A stíluseredet, a datálás, a megrendelő és a kivitelező, általában a stíluskapcsolatok és a mű létrejötte kérdésében néhány esetben kapott megbízható válaszok egybetevődve, átfogó képpé állnak össze.

2. A galambfalvi templom eléggé kivetkőzött eredeti stílusából, formájából. De ha minden részletre figyelünk, eléggé tisztán rekonstruálhatók a középkori építések és a későbbi módosítások. Nagyon sok — első látásra újabb keletű — épület őriz olyan részleteket, melyek irányadóak, lényegesek középkori művészeti igazodásunk tekintetében. A múlt század hatvanas éveiben meginduló műemlékvizsgálat fogyatékossága, hogy csak a fontosabb, külső megjelenésükben feltűnő emlékekre figyelt (szinte kizárólag azokra, amelyeket Orbán Balázs említ), s ezek alapján alakította ki a középkori székelyföldi művészet képét. Udvarhely vidékén azonban sok „újabb” templom őriz olyan középkori részleteket, amelyek kiegészítik, helyesbítik e művészetről s általában a középkor kultúrájáról való ismereteinket. Sokszor épp olyan vonatkozásokban, amelyek tekintetében „fontosabb” műemlékeink némák. De figyelniünk kell a levéltári anyag visszautaló adataira is. A galambfalvi templom eredetéről, bizonyos részleteiről például levéltári anyag alapján akkor is volna tudomásunk, ha maga az építmény már nem állna.

3. A középkori művészet kezdeteinek problémája még jórészt tisztázatlan. A Nagy-Küküllő völgyének újabban föltárt, a XI—XII. század fordulójáról való régészeti és építészeti anyaga (Tartód vára, Székelyudvarhely, Budvár vára, Bögöz,